

інтересів; міжпредметного зв'язку, як цілісної системи; форм роботи із батьками як активної сторони, залученої до процесу музичної освіти дитини; самостійної домашньої і канікулярної роботи учня; різновидів творчої праці в яких має формуватися відповідальність за результати своєї праці та праці інших (самооцінка учня, оцінка одним учнем іншого, оцінка учнем роботи викладача тощо); індивідуального графіку розвитку учня; проведення творчих видів робіт (теоретичні дисципліни, підбір на слух, імпровізація, транспонування, акомпанемент, ансамбль тощо) на матеріалі творів зі спеціальності; проведення колоквиумів для учнів та викладачів; проведення індивідуальних занять з теоретичних дисциплін для дітей, що продовжать музичну освіту в музичних закладах вищого рівня; проведення поряд з індивідуальними колективних уроків зі спеціальності (з огляду на позитивний та негативний історичний досвід).

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми аналізу передумов реалізації особистісно орієнтованого навчання у музичних школах України. Подальші його напрями можуть бути пов'язані з обґрунтуванням форм і методів виховання, адекватних сучасному стану цивілізаційного розвитку, освітній стратегії України XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.-метод. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Програма „Фортепіано” та методичні вказівки для фортепіанних відділів дитячих музичних шкіл // Укладач – І.М. Рябов. – К.: РМК навч.закл.мистецтв і культ., 1998. – 35 с.
3. Фортепіано: Програма для дитячих музичних шкіл-семирічок // Укл. Н.Я.Журавська, М.А.Нівельт. – К.: РМК навч.закл.мистецтв і культ., 1992. – 20 с.
4. Фортепіано: Програма для дитячих музичних шкіл-семирічок // Укл. М.Й.Мельник. – К.: Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України., 2005. – 20 с.
5. Програма розвитку виховання в системі освіти України на 2003-2012 роки, 15-17 травня 2003 року.

УДК 37.03

С.В. Скрипник

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ВИХОВУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ТРЕНІНГІВ

У статті доведена необхідність урахування специфіки сільського виховуючого середовища при організації зі школярами екологічних тренінгів.

The article proves the necessity of taking into account village educating environment peculiarities while organizing training on ecology for pupils.

Необхідність врахування специфіки середовища у процесі виховання ціннісного ставлення старшокласників до природи обумовлена особливостями природних, соціальних, інформаційних, культурних та інших характеристик середовища.

У психолого–педагогічній науці об'єктом дослідження виступає соціальне середовище: макросередовище (соціально-економічна система в цілому), мікросередовище (безпосереднє соціальне оточення), міське, сільське, сімейне тощо [1; 2]. У екологічному вихованні школярів враховуються ще й ті властивості середовища, що характеризують його як природний ландшафт.

Із психологічних, еколого-педагогічних джерел відомо, що властивості середовища впливають на поведінку людей, зумовлюють норми та спосіб життя постійних мешканців [2].

Розглядаючи ціннісне ставлення до природи у контексті особистісного розвитку, виникає необхідність враховувати вплив середовища, у якому мешкають школярі.

У дослідженні врахування специфіки середовища розглядається як умова ефективності виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи.

На сучасному етапі розвитку суспільства стрімко зростає застосування техніки у житті людей, що суттєво змінює навколишнє середовище, порушує екологічну рівновагу у ньому. В сільському середовищі існують специфічні екологічні проблеми і типове ставлення мешканців до природи.

Специфіку сільського середовища можна окреслити за:

- 1) структурними особливостями;
- 2) просторовими властивостями;
- 3) соціальними відносинами;
- 4) інформацією, що надходить із середовища [2: 3].

Для структури сільського середовища характерний низький рівень забудованості, переважання об'єктів природи. Його просторові властивості надають сільським мешканцям відчуття єдності людей між собою та спільності з природою, сприяють розширенню контактів з об'єктами природи [4]. Господарська діяльність на земельній ділянці сприяє усвідомленню ролі власника цієї землі та особистої відповідальності за її стан [5]. Внаслідок несистематичної роботи культурних установ (або їх відсутності) спостерігається недостатній розвиток соціальних стосунків, що призводить до низької поінформованості мешканців з багатьох, у тому числі – з екологічних проблем. Загалом, інформація, яку отримує людина в сільській місцевості, має полярний характер: з одного боку – гуманістичний, з іншого – прагматичний. Гуманістично спрямована інформація забезпечується доглядом за домашніми тваринами, рослинами, близьким контактом з іншими об'єктами природи [5]. Прагматичний характер інформації зумовлюється прагматичними мотивами утримання тварин для задоволення потреби у продуктах харчування, необхідністю знищувати шкідників сільського та домашнього господарства (комахи, мишей, пацюків), вирубувати дерева для господарських потреб тощо.

Виховний вплив середовища залежить від повноти сприйняття учнем інформації, що надходить із середовища [2].

Інформація, що надходить із середовища, сприймається всіма органами чуття людини [2; 6]. Для сільської місцевості характерне рівноцінне сприйняття середовища всіма органами чуття, але є винятки, наприклад, якщо поблизу населеного пункту знаходиться військовий аеродром – у мешканців села погіршується слух. Отже, ці відмінності спричинені загостренням екологічних проблем, тому у виховному процесі, окрім загальних екологічних проблем, необхідно враховувати ще й ті, що характерні для певного регіону мешкання школярів, а під час взаємодії з природою важливо стимулювати всі почуттєві рецептори старшокласників.

У постійних мешканців певного населеного пункту виникає пристосування до негативних змін навколишнього середовища: смітники, шум, неестетичний вигляд техногенного ландшафту не викликають розчарування [1]. Це спричинює байдуже та руйнівне ставлення до природи. Для забезпечення виховного впливу середовища важливо спонукати у старшокласників села свідоме сприйняття негативних процесів у природі, усвідомлення їх причин та шляхів розв'язання.

Процес проектування технологій виховання ціннісного ставлення старшокласників до природи потребує розуміння особливостей шкільного соціального середовища та найближчого природного оточення у селі. Шкільне соціальне середовище у селі має позитивні особливості:

- мала наповнюваність класів полегшує налагодження гуманістичної взаємодії вихователя з вихованцями, сприяє застосуванню технологій, ефективність яких залежить від невеликої кількості учнів;

- невеликий педагогічний колектив легше згуртувати для здійснення інноваційної діяльності, забезпечення міжпредметних зв'язків;
- мала кількість педагогів та учнів сприяє інтимізації психологічного клімату у школі [7; 8; 9];
- природне середовище у сільській місцевості також має свої переваги: наявність природних ландшафтів з різноманітною флорою та фауною забезпечує постійний безпосередній контакт учнів з рослинним і тваринним світом своєї місцевості, сприятливий для вивчення взаємозв'язків у природі;
- переважання природного середовища сприяє фізичному, психічному здоров'ю та естетичному розвитку учнів;
- утримання домашніх тварин, вирощування рослин на присадибній ділянці забезпечує дбайливе ставлення учнів до них, водночас зазначена діяльність, здебільшого, має прагматичну мету.

Таким чином, актуальним є проектування таких виховних впливів на учнів старших класів, що враховують зазначені особливості. У сільській місцевості поряд із необхідністю активізації гуманістичних соціальних контактів, поінформованості з екологічних проблем актуальна гуманізація контактів старшокласників зі світом природи. Виховні технології передбачають ознайомлення учнів з екологічними проблемами та їх наслідками:

- вирубування дерев порушує природну регуляцію вмісту у повітрі сполук вуглецю та водяної пари, спричинює ерозію ґрунтів, загибель живих організмів;
- збільшення шкідливих викидів електростанцій та автотранспорту (зокрема двоокису сірки та оксиду азоту) спричинює кислотні дощі, що зашкоджують водоймам, сільському господарству, будівлям, рослинному та тваринному світу, здоров'ю людей;
- використання в аерозольних балончиках хлорфторвуглеводнів призвело до часткового руйнування озонового шару атмосфери. Порушилася природна регуляція надходження до поверхні Землі шкідливого для життя ультрафіолетового випромінювання, збільшилась кількість захворювань людей на рак шкіри;
- внаслідок забруднення хімічними відходами порушується екологічний баланс ґрунтів та водойм, що згубно позначається на тваринних та рослинних організмах;
- спалювання великої кількості вугілля, нафти, газу та інші процеси, пов'язані з горінням, зумовлюють парниковий ефект (розігрівання атмосфери), призводять до кліматичних змін. Водночас відбувається утворення попелу, сажі, канцерогенних речовин, зменшується вміст кисню в атмосфері;
- дезактивація, транспортування, переробка та захоронення радіоактивних відходів атомних реакторів викликає забруднення навколишнього середовища радіоактивними відходами [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

Тренінги передбачають усвідомлення учнями старших класів зазначених глобальних екологічних проблем. Зокрема спрямовує старшокласників на усвідомлення екологічних проблем, спонукає учнів до усвідомлення ролі складових світу природи, дає можливість висловлювати припущення щодо можливих наслідків цих проблем та шляхів їх запобігання. Така діяльність спонукає до усвідомлення учнями причинно-наслідкових зв'язків у природі, цілісності природи та глобальної взаємозалежності усіх процесів і явищ на Землі.

За даними спеціальних наукових джерел, визначено регіональні екологічні проблеми села:

- скорочення чисельності населення в сільській місцевості зменшує можливість соціальних контактів, поінформованість сільських жителів стосовно екологічних проблем;
- неконтрольоване застосування у сільському господарстві хімічних добрив і пестицидів спричинює забруднення ґрунтів та водойм, згубно позначається на життєдіяльності живих організмів та рослин, здоров'ї людей;

- машинна обробка ґрунтів, вирубування лісосмуг загрожують загибеллю дикої флори і фауни, призводить до ерозії, змиву ґрунтів тощо;
- критичний стан малих річок: захаращення, заростання, засипання русел;
- лісові пожежі, внаслідок яких у атмосферу потрапляє велика кількість сажі та сполук вуглецю, також підсилюють парниковий ефект, знищують лісові ландшафти та їх мешканців, порушують природний екологічний баланс територій;
- неконтрольоване ведення мисливського господарства призводить до знищення диких тварин;
- погіршення стану рибних ресурсів внаслідок забруднення річок, збільшення рибалок-любителів та браконьєрів [11; 12; 14; 15; 17; 18].

Тренінг ділового спілкування розробляється з метою усвідомлення учнями старших класів існування екологічних проблем, характерних для сільської місцевості, формування досвіду спілкування з природою, що сприятиме їх вирішенню. Тренінг має дискусійно-рольовий характер. Увесь захід сприяє розвитку ініціативи та творчості старшокласників у екологічній діяльності, незалежно від регіону проживання, а також формуванню екологічно доцільної поведінки у різних життєвих обставинах.

Повніше врахування специфіки сільської місцевості забезпечує метод творчого проектування. Це одна з технологій проблемного навчання та виховання: учням надається можливість спробувати самостійно знайти шляхи вирішення екологічної проблеми, що найбільше їх хвилює. Передбачено певну поетапність роботи над проектом.

На першому етапі проектна діяльність спрямована на отримання певних знань з проблеми, що обрано для розробки проекту. Оскільки проектна діяльність – це самостійна творча робота учня, де він здобуває знання згідно свого бажання та спрямованості інтересу, що зумовлює їх систематичне поповнення. Далі, згідно здобутих знань, старшокласниками складається план проектної діяльності. Ця робота сприяє формуванню в учнів комплексного бачення проблеми, взаємозв'язків природного та соціального середовища. У процесі створення проекту учень розмірковує, чому саме цю проблему він обрав, висуває теоретичне припущення щодо значущості особистого внеску у вирішення екологічних проблем.

На наступному етапі старшокласникам за допомогою вчителя пропонується спробувати організувати діяльність згідно планів їх проектів чи проектів, запропонованих вчителем. Учні залучаються до роботи за бажанням. Це завдання зумовлює формування досвіду взаємодії з природою, компетентності учнів у соціальних стосунках з приводу збереження природи, посиленню любові до рідної землі.

Творчий проект має для старшокласника особисту значущість, оскільки передбачає в своїй основі непримусово цікаву справу, що сприяє розвитку творчого мислення, спонукає до творчої діяльності на користь природи своєї місцевості. Розробка та реалізація проекту сприяє підвищенню самооцінки, самоствердженню, самовдосконаленню, самореалізації у природі, творчій ініціативі, надає учням впевненості у собі і у подальшому вирішенні екологічних проблем.

Проекти розробляються індивідуально або групою (2 і більше осіб), виходячи з бажання самих учнів. Процес творчого проектування ні в якому разі не повинен бути примусовим – учні, що не виявили бажання складати проекти, залучаються до інших форм роботи.

У науковій літературі обґрунтовано, що в організації проектної діяльності учнів необхідне використання узагальнених схем чи планів, що орієнтують на певну послідовність роботи [19; 20].

Результати експериментальної роботи засвідчили наявність типових особливостей учнів сільських шкіл. Вони з великим задоволенням сприймають інноваційні методи у навчально-виховному процесі та з легкістю залучаються до роботи. Для них властиві працелюбність, активність.

Отже, актуальним є врахування специфіки сільського виховуючого середовища у вихованні ціннісного ставлення старшокласників до природи. Вочевидь, що у суб'єктивному просторі учня сільської школи знаходиться багато об'єктів природи, але прагматичність взаємодії з ними обумовлює виховні впливи, спрямовані, здебільшого, на розвиток емоцій та почуттів щодо цих об'єктів.

Зазначені особливості виховного процесу сприяють диференційованому розгортанню особистісного розвитку, творчої активності учнів у взаємодії з природою, переорієнтації ставлення до екологічних проблем локального, регіонального та глобального значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Социологический энциклопедический словарь. Редактор-координатор Осипов Г.В. – М.: ИНФРА, 1998 – 488 с.
2. Черноушек М. Психология жизненной среды: (Пер. с чеш.) – М.: Мысль, 1989. – 174 с.
3. Ильинская Н.И. Формирование нравственно-эстетического отношения подростков к природе средствами художественной литературы: Авт. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / НИИ педагогики УССР. – К., 1989. – 25 с.
4. Моисеев Н.Н. Как далеко до завтрашнего дня...Свободные размышления. 1917-1993 / Международный независимый эколого-политический университет. – М.: Изд-во МНЭПУ, 1997. – Т.1. – 310 с.
5. Сухомлинский В.А. Трудовое воспитание в сельской школе. (Из опыта работы педагогического коллектива Павлышской средней школы). – М.: Знание, 1957. – 63 с.
6. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология: Учебн. пособие для студетнов вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
7. Борисова Л.Г. Сельская школа: Проблемы и перспективы. – М.: Знание, 1978. – 48 с.
8. Леонтьева Г.Г., Бражникова О.О. Сільські школи: проблеми збереження та розвитку на початку третього тисячоліття. Наукове видання. – Суми: Сум. ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2001. – 56 с.
9. Макарова Л.В. Актуальные проблемы развития ребенка в сельской школе / Проблемы педагогической инноватики в профессиональной школе // Материалы 2-й межрегиональной межотраслевой научно-практической конференции с участием ближнего и дальнего зарубежья. – С-Пб, 2001. – Часть 2. – С. 30-32.
10. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.
11. Экология и экономика природопользования: Учебник для студентов вузов, обуч. по экономической спец. / Э.В. Гирусов и др.; Э.В. Гирусов (ред.); – М.: Закон и право: ЮНИТИ, 1998. – 453 с.
12. Клименко Л.П. Техноекологія: Посібник для студентів вищ. навч. закладів зі спец. “Екологія та охорона навколишнього середовища”. – О.: Фонд Екопринт; Сімферополь: Вид-во “Таврія”, 2000. – 542 с.
13. Курок М.Л. Методологические основы экологического образования и воспитания //Научно-практическая конференция “Современная экологическая ситуация и высшая школа”: Науч. ред. Г.В. Платонов. – М., 1983. – С. 36–42.
14. Лисенко Г.М., Кузьменко Л.П., Марисова І.В. Соціоекологія: регіональний аспект. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. – 72 с.
15. Швиденко А.Й., Руденко В.П., Євдокименко В.К. Екологічні основи природокористування: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1999. – 200 с.
16. Educational Module on Conservation and Management of Natural Resources (UNESCO-UNEP International Educational Programme: Enviromental Education Series 3), 1986. – 89 p.
17. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.
18. Кучерявий В.П. Урбоекологія. – Л.: Світ, 1999. – 359 с.
19. Кагаров Е.Г. Метод проектов в трудовой школе. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1926. – 28 с.
20. Килпатрик В.Х. Метод проектов. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1925. – 43 с.